

**„ЧОВЕК ВИНАГИ Е СВИКНАЛ ДА ДИРИ ПРИЧИНИТЕ И ЗА ДОБРОТО,
И ЗА ЛОШОТО ВЪН ОТ СЕБЕ СИ. А ТЕ СА ВЪТРЕ В НАС.“**

ДИМИТЪР ТАЛЕВ

„Добро“ и „зло“ са основни категории на Философията и Философската Етика, обект на разглеждане и изследване от най-дълбока Древност, когато с тях са се характеризирали постъпките на отделните индивиди. По-късно, с налагането на християнските ценности като най-висши за европейското общество те придобиват и религиозно значение, което разширява възможностите за тяхното смислово възприемане. То продължава да се развива и през Новото време, когато тези понятия биват тълкувани по всевъзможни начини в контекста на различните философски направления. Но през цялата История на Философията, заедно с въпросите за същността и смисъла на „доброто“ и „злото“, съществен за мислителите остава и този за техния произход или „От къде са се появили тези две привидно противоположни същности?“. Различията в епохата и направлението, в които философите работят, както и във възгледите им за произхода на Света обуславят разногласията между техните твърдения относно първоизточника на доброто и злото. Поради това, твърдението на изтъкнатия български журналист и писател Димитър Талев, че причината за тях се крие не другаде, а именно в човека, би могло да се възприеме за истинно в контекста на философията само доколкото то не се противопоставя на логиката на съответно философско разсъждение на даден мислител.

През IV век пр. Хр. в своите „Диалози“ Платон излага идеите си относно политиката, етиката, принципите на съществуването. Сред тях е и представата му за структурата на човешката душа, от която твърди, че произтича добродетелността. Тя се представя чрез образа на впряг с два коня - бял и черен, като първият символизира храбростта, а вторият - влечението, и те заедно се подчиняват на разума в образа на колесничаря. Това разделение се налага от невъзможността да се установи именно кое у човека поражда доброто и кое - злото. За Платон чувствената част на душата, символизирана от двата коня от впряга, притежава потенциално добро у себе си, което успява да актуализира под ръководството на разума. Ако това се случи, храбростта прераства в мъжество, а влечението се превръща в умереност, позволявайки на човека да се устреми към Света на Идеите, където да се докосне до абсолютното Добро. В противен случай душата остава в плен на материалното и е длъжна да се покае, че се е поддала на влечението, на лошото, вместо да бъде добродетелна.

В учението на Древногръцкия философ за душата идеята за доброто се открива два пъти - веднъж в Доброто, идентично с Благото, най-висшата от всички Идеи, и втори път като синоним на добродетелност, т.е. доброто у човека. Но, доколкото добродетелността се поражда от стремежа към Света на Идеите, то самият човек не може да се смята за първоизточник на доброто - то следва да произлиза изключително от Идеята за Благото. Но влечението, злото няма свой първообраз, то е заробване на душата в материалния свят, отричане от добродетелите, до което водят желанията на тялото. Тогава човекът сам се явява причина за извършеното от него зло и негов първоизточник.

Няколко века по-късно, на границата между Античността и Средновековието, Св. Августин Блажени създава философия, която е повлияна от възгледите на Платон, но и съобразена с християнските вярвания. Един от основните въпроси, от които се вълнува, е произходът на злото в Света. В своето разсъждение той достига до заключението, че Бог, който е създател на всичко и е абсолютно добър, не би могъл да сътвори нещо зло, поради което злото следва да не е нищо повече от отсъствие на добро. Но защо Бог, който едновременно желае доброто и е всемогъщ, допуска съществуването на злото? На този въпрос Августин отговаря с т. нар. „оправдание на Бога за злото“. Той твърди, че доколкото злото се противопоставя като категория на доброто, неговото наличие позволява съществуването на по-голямо добро, т.е. Бог е предпочел да сътвори Свят, в който има зло за сметка на по-голямото добро, отколкото само малко добро, но без зло. По-късно, през Новото време тази идея откриваме доразвита в труда на Готфрид Вилхелм Лайбниц „Теодицея“, където се разграничават и различните видове зло. Единият от тях, който се изразява в болестите и нещастията, Бог използва, за да наказва хората за тяхното отвръщане от вярата, твърди немският философ. Тогава отново човекът се явява изначалната причина за съществуването на злото, докато първоизточникът на доброто се намира извън него, този път в лицето на Бога.

Най-великият представител на немската класическа философия Имануел Кант разглежда двете категории „добро“ и „зло“ в контекста на своята Етика, изложена в труда му „Основи на метафизиката на нравите“. Тях той съотнася към различните постъпки в човешкия живот, които определя като достойни или

недостойни, а за критерий използва формулирания от самия него Категорически императив - „Постъпвай винаги така, щото максимата на постъпката ти посредством твоята воля да може да се превърне в общовалиден принцип, във всеобщ закон.“. За Кант този императив може и би следвало да бъде основен принцип на човешкия живот. Според него моралната стойност на едно действие се крие не в самото него или в постигнатия резултат, а в подбудите за неговото извършване. Ако те са чисти и са насочени към постигане благо на другия, то постъпката, до която водят, е достойна, независимо дали целта е постигната, но ако стремежът е насочен към лично облагодетелстване, то тя излиза извън границите на Категорическия императив и спира да бъде морална. За тези недостойни действия немският философ формулира своя Хипотетичен императив. Според него „Трябва да постъпиш така и така, за да постигнеш такава и такава цел.“ - той не определя конкретен модел на поведение, а допуска действия, изцяло посветени на постигането на целта. Този императив позволява замяната на чувството за дълг с желанието за удовлетворяване на собствените страсти, което би довело до унищожаване на моралните принципи. Поради това, той не би могъл да служи като закон на едно достойно съществуване.

В Етиката на Имануел Кант „добро“ и „зло“ не са пряко назовани, но те се съдържат в представата съответно за достойната и недостойната постъпка. Противопоставянето между Категорическия и Хипотетичния императив свидетелства за това. Тъй като основният критерий за моралната стойност на едно действие са подбудите за неговото извършване, неговата цел, а те са плод на човешкия разум, то човекът се явява родоначалник на доброто или на неговото отсъствие - злото. Така, доколкото категориите „добро“ и „зло“ се разглеждат в контекста на Етиката, която се отнася до постъпките и би следвало да „търси благо на индивида“, причина за тяхното съществуване би могъл да бъде само онзи, който е способен да постъпва разумно, а именно рационално мислещият индивид.

По-късно през Новото време Фридрих Ницше, считан за предтеча на екзистенциализма със своята „философия на живота“, заговаря за двете етически категории по съвсем различен от познатия до тогава начин. „Що е добро? - Всичко, което укрепва чувството за власт, волята за власт, самата власт в човека. Що е зло? - Всичко, което произтича от слабостта.“ Това твърди Ницше в своята книга „Антихрист“ и морално се противопоставя на Кант, който следва етичната традиция за добродетелния живот, зародила се още по времето на Сократ. С издигането на волята за власт като най-висша ценност християнските принципи биват заклеяени, подчинението и послушанието, знак за слабата воля на човека, се обезсмислят, спират да бъдат път за постигане на доброто и вечността и се възприемат като слабост, а от там - и като зло. Единствено силната воля е способна да подтикне човека да се издигне до Свръхчовек - тя пробужда волята за власт и така се превръща в първоизточник на доброто, което ще укрепи „самата власт в човека“.

Ницше се оказва в остро противоречие с християнската етична традиция, като подтиква към разбирания и действия, неподчиняващи се общоприетите морални принципи. Затова и неговият Заратустра изрича „Злината е най-добрата сила на човека. Човекът трябва да стане по-добър и по-зъл. ... Най-злото е потребно за най-доброто на свръхчовека.“. Това твърдение се обуславя именно от разликата между възгледите на немския философ и тези на неговите съвременници, от размяната на представите за „добро“ и „зло“. А Свръхчовекът се оказва единственият, способен да преодолее тези представи, за да застане „отвъд доброто и злото“, отвъд моралните принципи. Тогава човекът остава единствена причина за наличието на тези две противоположни етически категории в света. Причина, но не и цел. Защото цел на съществуването е вече не „човечеството“, както твърди Кант, а раждането на Свръхчовека.

Като единствен надарен с разум човекът запазва своето право да съди и по свое усмотрение да разграничава доброто от лошото. Той е единствено „мерило за всички неща“, както още Протагор твърди, и без неговите възгледи и морална оценка двете категории биха изгубили своята стойност. Те също имат значение само доколкото човекът живее съвместно с другите в общество - отделен от тях, той бива освободен от всякакви норми, според които постъпките му да се определят като етични или неетични. Тогава причина за съществуването на „доброто“ и „злото“ се явява не човекът сам по себе си, а „човешкото“ изобщо с присъщата му невъзможност напълно да се противопостави на копнежите си, но и със своя стремеж към едно по-добро, достойно съществуване.

Изготвил:

Александра Пенева,

Математическа гимназия „Д-р Петър Берон“, гр. Варна